

**Posudek oponenta disertační práce Kláry Perlíkové
“The Concept of Duality in Culture and Myths of Lakota Indians”
předkládané v roce 2017 na Ústavu etnologie FF UK**

I. Stručná charakteristika práce

Klára Petříková se ve své disertační práci rozhodla zaměřit na jednu ze skupin původních obyvatel Severní Ameriky, Lakoty. Inspirována francouzskou strukturalistickou antropologií Clada Lévi-Strausse, podrobuje analýze tři soubory dat (sbírku textů lakotských mýtů, muzejní sbírky „vizuálního umění“ a data z terénních výzkumů v lakotských rezervacích) s cílem získání porozumění čtyřem historickým a soudobým tématům (mýtům, vizuálnímu umění, identitě a tanečním slavnostem powwow). Dochází přitom k závěrům, že (1) ve všech lze zřetelně identifikovat princip tzv. duality, která tvoří nedílnou součást lakotského (obrazu) světa a (2) že strukturální teorie je využitelná i v současné antropologii (s. 114).

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Jednoznačným pozitivem předkládané disertační práce je detailní vhled do zkoumané problematiky. Autorka předkládanou práci prokázala, že se v pojednávané problematice dobře orientuje a minimálně na faktografické úrovni prokazuje hlubokou znalost lakotské kultury, resp. pojednávaných témat, ať již historických nebo soudobých.

Tohoto vhledu dosáhla za prvé prací s velmi rozsáhlým souborem rozmanitých dat (texty lakotských mýtů, kolekce muzejních sbírek, data z terénního výzkumu). Nespokojila se přitom pouze s daty dostupnými v domácím prostředí (sbírky Náprstkova muzea, powwow konaná v Kladně), ale neváhala se za nimi vydat nejen do sousedních států (berlínského Ethnologisches Museum a vídeňského Weltmuseum), ale zejména do zámoří (Rosebud, Standing Rock and Pine Ridge Indian Reservations), kde v průběhu léta 2014 a 2015 absolvovala několikaměsíční výzkumný pobyt.

Druhým zdrojem autorčina vhledu je práce s rozsáhlou, zejména zahraniční literaturou, v níž pohled euroamerických „expertů“ zručně kombinuje s perspektivou odborníků z řad samotných indiánů (native scholars), což jí umožňuje relativizovat koloniální charakter reprezentace, jež svou prací konstruuje.

Ocenit je třeba i fakt, že je práce navíc psaná velmi slušnou, jednoznačně nadprůměrnou angličtinou, což při rozsahu 125 stran není zanedbatelný počin.

V práci se přitom nevěnuje pouze tématům „historickým“, ale i navýsost aktuálním, jako je kontroverze okolo stavby ropovodu KXL Pipeline, která slouží jako skvělý případ nativní rezistence založené na manifestaci cirkulárního chápání světa a času.

Tím se dostávám i k tomu, že práce přináší některá původní, nová a zajímavá zjištění, jako např. interpretace maleb na bizoních kůžích jako transformace umělecké tradice severozápadního pobřeží (s. 38) nebo rozdíly v inspiračních zdrojích hobbyistů z Německa, Polska a Česka (s. 103).

Ve všech těchto ohledech je práci možné považovat za nesporný přínos.

Přesto se jí však nevyhnuly ani některé problémy, jež detailněji pojednám dále. Za nejdůležitější z nich považuji problematiku teoretická východiska (koncept duality a jeho vymezení), aplikaci těchto východisek na empirická data (zejména nedůslednou aplikaci strukturalismu) a nízkou metodologickou transparentnost (způsobenou nedostatečným popisem metodologie a její reflexe).

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace.

Autorka svou práci deklaruje jakožto aplikaci strukturalistické teorie v kulturní antropologii (s. 2). Primárním teoretickým konceptem, na němž je celá práce vystavěna, jí je koncept duality, který s odkazem na El Fadwu a Reada, chápe nikoliv jako interpretační nástroj konkrétních fenoménů, ale jako princip ležící v pozadí lakotské kultury jako celku (s. 12). Skrze vymezení čtyř „duálních vzájemně protikladných párů“ (s. 13) jí tak lze chápat jakožto systém binárních opozic, na němž lakotská kultura

stojí (s. 51). Dualitu však přitom pojímá spíše „jako strukturu či rys lakotské kultury“ (s. 12), což příliš nenapomáhá její analytické transparentnosti, neboť „struktura“ a „rys“ jsou dva velmi odlišné analytické koncepty (mající základ v různých paradigmatech). K větší jasnosti nepřispívá ani skutečnost, že vedle duality autorka užívá také pojmy dichotomie a binárních opozic, bez jejich jasného rozlišení. Stěžejní koncept duality tak zůstává nejednoznačný a významově rozmlžený.

Vzhledem k tomu, že s jinými komponenty strukturalistické teorie autorka v práci nepracuje, bylo by přesnější hovořit spíše o tom, že se autorka inspirovala některými myšlenkami strukturalismu, než že by jej skutečně důsledně aplikovala na kterékoliv z analyzovaných témat. V úvodním vymezení teoretického rámce přitom autorka zmiňuje i post-moderní kritiku strukturalismu, zejména skrze koncept habitu Pierra Bourdieuho, nicméně tuto kritiku v práci nijak nezúročila a její uvedení se proto jeví poněkud samoučelné. Po stránce teoretické tak práce působí, jakoby se autorka nakonec nemohla rozhodnout, zda chce v práci strukturalismus aplikovat či podrobit kritice a zůstala stát nerozhodně uprostřed či spíše stranou obou teoretických rámců.

Zmiňovaná rozmlženost stěžejního konceptu duality je podporována i skutečností, že jím autorka označuje velmi rozmanité jevy – na jedné straně např. ambivalentní (či binární) charakter mytické postavy šibala Iktómiho (s. 6) či rozdělení umění co do formy i obsahu na mužské a ženské (s. 50), na straně druhé konflikt mezi normami „tradiční“ lakotské společnosti a normami soudobé společnosti americké (s. 51) či souběžnou participací Lakotů na dvou systémech víry (s. 78). V tomto ohledu se domnívám, že autorka pod koncept duality nevědomky zahrnuje dvě rozdílné kategorie jevů: a) binární opozice přítomné v lakotské kultuře a b) kulturní konflikt způsobený vystavením lakotské společnosti euroamerickým vlivům. Rozdíl přitom nespočívá pouze v tom, zda je dualita pojímána jako inherentně interní či naopak externě působící faktor, ale i v tom, na jaké konceptuální úrovni působí – zda kulturní (binární charakter lakotské kultury) či společenské (vliv dvou ideových systémů nikoliv na sebe vzájemně, ale na aktéry, kteří jim jsou vystaveni).

Řešením toho konceptuálního rozporu by mohlo být posunutí perspektivy, z níž autorka zkoumané jevy interpretuje a pokusit se např. prokázat, že lakotská kultura je založena na binárních opozicích, které následně uplatňuje na vlivy zprostředkované euroamerickou kulturou. Nebo naopak argumentovat v tom duchu, že jsou Lakotové vystaveni duálním vlivům (normám, myšlenkovým systémům, atd.), s nimiž nějakým způsobem zachází a jež nějak vyjednávají.

Problémem je zde možná i chápání pojmu kultury, kterou autorka pojímá v její nekritické, dalo by se říci esenciální podobě (s. 1, pozn. 1). Lakotská kultura je pojímána jakožto objektivně existující skutečnost, k níž se Lakotové (jimž z logiky věci patří) tu více, tu méně vztahují. Autorka si sice uvědomuje, že jsou někteří Lakotové více „tradicionalističtí“ než jiní, nicméně je to otázka „míry“ vztahování se k lakotské kultuře, která je chápána jako sama o sobě neproblematická. Možná právě zpochybnění konceptu kultury, ať již přímo (např. skrze text Abu-Lughod *Writing culture*, v českém prostředí např. Tošnerova studie *Kultura před soudem*) nebo s využitím zmiňovaného Bourdieuova konceptu habitu, by autorce pomohlo porozumět realitě Lakotů lépe než hledání dualismu v totalitě „objektivně“ existující lakotské kultury. To je patrné zejména v kapitole věnované lakotské identitě, která je opět nekriticky esencializována a spojována se stejně esencializovanou lakotskou kulturou, jež je „narušována“ kulturou americkou. Alternativou, jež by mohla přinést soudobější antropologickou perspektivu, by bylo zohlednit vývoj posledních desetiletí v otázkách studia identit, zejména jejich relační, situační a kontextuální charakter, stejně jako nejednoznačnou vazbu identit na kulturu (např. v pracích Benedicta Andersona či Thomase H. Eriskena).

Možná za tím stojí i jistá analytická nedůslednost, že autorka vyděluje mýty z kultury (viz samotný název práce *Koncept duality v kultuře a mýtech Lakotů*), a naopak do ní zahrnuje identitu (viz znění abstraktu). Nicméně i v případě, že přijmeme autorčino „esencialistické“ pojetí kultury v „taylorovské všeobjímavosti“, by tomu mělo být v obou případech přesně naopak! Jinak by to totiž znamenalo, že autorka za součást kultury nepovažuje ani systém víry, jehož nezpochybnitelnou součástí mýty bezesporu jsou. Podobně jako by zahrnutí identity jakožto součásti kultury znamenalo odmítnutí výsledků bádání na poli identit posledních několika desetiletí, jež je pouze těžko obhajitelné.

Text disertační práce také obsahuje dvě části, které narušují strukturu výkladu, první svým umístěním ve vztahu k ostatním částem textu, druhé samotným zařazením do textu. Tou první jsou

lakotské mýty, které autorka prezentuje v rámci úvodu (s. 2-7 a 15-20), ačkoliv ostatním ze čtyřech stěžejních témat své práce věnuje samostatnou kapitolu. Ačkoliv tuto volbu lze chápat jako pouhou otázku rozdílného vkusu či pokus o experimentální formu psaní, považuji toto rozhodnutí za nepřilíš šťastné, byť jen z toho důvodu, že způsobuje nevyváženost ve zpracování jednotlivých témat.

Tou druhou je zařazení části věnované powwow v Evropě (s. 95-110). Ačkoliv v této části autorka prezentuje zajímavá data, ve vztahu k řešené otázce, tedy dualitě v kultuře Lakotů, tato část nepřináší žádné odpovědi. Problematičnost zařazení této části si autorka dobře uvědomuje, přičemž argumentuje skutečností, že sami Lakotové se pokouší podobu evropských powwow pomocí různých strategií ovlivnit (s. 112). Právě to, jak autorka sama cítí, by mohla být cesta, jak téma evropských powwow se zkoumaným problémem propojit, ovšem v takovém případě by této otázce bylo třeba věnovat podstatně více prostoru než jen pouhou zmínku v závěrečném odstavci.

Primárním limitem předkládané práce se tak ukazuje ne zcela šťastná volba centrálního analytického konceptu – duality, který se autorce nedaří aplikovat na všechna zkoumaná témata. U některých témat působí hledání konceptu duality poněkud „násilně“ (např. Humor a powwow, s. 89-94), u některých na něj autorka víceméně rezignovala. Ovšem rezignace na důslednou analýzu všech témat z hlediska duality není nutné vnímat pouze jako analytickou či interpretační nedůslednost. Lze jí chápat i jako autorčin cit pro data, kterými se dala vést a která si „řekla“ o jiný interpretační rámec. Např. v kapitole věnované malbě bizoních pláštíků (s. 33-41) se touto alternativou stal koncept symetrie. Kapitola věnovaná KXL Pipeline (s. 69-75) je zase skvělým příkladem nativní rezistence rámované konceptem cirkulárního chápání času a světa.

2. Formální úroveň práce

Po formální stránce je práce zvládnuta solidně, drobné formální nedostatky se objevují pouze ojediněle.

Autorka spolehlivě odkazuje na užité zdroje, stejně tak vede i soupis bibliografie. Pouze výjimečně se stává, že jsou odkazy formálně nesourodé (např. redundancí závorek) či nedodržují zvolený citační úzus a namísto jména autora a datace uvádí i název práce (s. 24, 26, 39, 76, 83). Pouze dvě z 90 položek bibliografie postrádají některé povinné údaje (Hensel 1996 na s. 120 a Paskievich 1995 na s. 122).

Práce obsahuje pouze minimum pravopisných chyb, spíše se jedná o pouhé překlepy, prohozená písmena či chybějící nebo přebývající písmena a slova (s. 1, pozn. 1; s. 16; s. 19; s. 20, pozn. 9; s. 24, pozn. 14; s. 28, s. 31; s. 68; s. 76; s. 100, pozn. 92; s. 112; s. 117 a s. 123). Nicméně každá z takových chyb se vyskytuje pouze ojediněle.

Obrázky, které text doplňují, jsou adekvátně očíslovány a opatřeny popisky, včetně zdroje jejich původu. Výjimku představuje pouze obr. 8 (s. 38), u něž zdroj absentuje, a obr. 5 (s. 31), u něž je patrně nedopatřením vyobrazena i část doprovodného textu pocházející z jinak neuvedeného zdroje. Je otázkou, zda by nebylo vhodné doplnit do přílohy také seznam vyobrazení.

Podobně jako s obrázky by však autorka měla zacházet i se dvěma tabulkami (s. 20 a 116), které číslování, popisky i zdroje postrádají (ačkoliv z kontextu lze dovodit, že byly vytvořeny samotnou autorkou).

Dobře se autorka vypořádala s přepisem lakotských výrazů, nicméně nebylo by na škodu specifikovat (být i jen v poznámce pod čarou), jakou ortografii pro jejich přepis zvolila (Riggs, Williamson, Boas a Deloria, Buechel, Manhard, White Hat Sr., CUO či LLC/NLD?).

K formální úrovni práce mám pouze dvě významnější připomínky. První se týká grafické úpravy, zejména formátování nadpisů jednotlivých kapitol a podkapitol, které je velmi nepřehledné. Vhodné grafické odlišení (např. systémem číslování) by výrazně zlepšilo orientaci čtenáře v textu.

Druhá významnější připomínka směřuje ke kapitole „Tradiční lakotské vizuální umění“ (s. 21-50), o níž autorka explicitně přiznává, že vychází z již publikovaného článku (s. 23). To je samozřejmě zcela legitimní, ovšem pokud kapitola z článku pouze vychází a tedy není jeho kopií, očekával bych, že v textu

bude označována jako kapitola, nikoliv jako článek („article“ s. 22, „paper“ s. 28). Díky tomu působí, jakoby se jednalo o pouhé zkopírování již jednou publikovaného textu. Ani zde bych neviděl závažnější problém, pokud by bylo explicitně deklarováno, že daná kapitola byla již jednou publikována. V tomto ohledu se tedy jedná spíše o otázku důsledné transparentnosti vědecké práce.

Poslední formální připomínku pak mám k autorčině užití plurálu, u něž nevidím opodstatnění. K čemu tato stylistická volba slouží? Chce jí autorka vyjádřit spolupodíl školitele na práci? Vzdává se tak stylisticky individuální odpovědnosti za text? Nebo se jedná o oborový úzus, který autorka následovala?

3. *Práce s prameny či s materiálem*

Jak už bylo zmíněno, autorka pracovala s rozsáhlým a rozmanitým souborem dat, což je jednoznačně pozitivem předložené práce. Nicméně z metodologického hlediska je autorčina práce velmi málo transparentní. Tím nechci říci, že by autorka s daty zacházela chybně, spíše to, že není jasné, jak s nimi zacházela. Autorka totiž metodologii věnuje pouze jediný odstavec v úvodu práce (s. 1) a to, i s ohledem na různé oborové úzy, považuji za minimalistické řešení.

Autorka zmiňuje, že studovala soubory lakotských mýtů z různých časových období, ovšem nezmiňuje již, jak velký byl analyzovaný soubor, na jakém základě vybírala, které mýty do něj zařadí, ani jakým způsobem podrobila tento soubor analýze.

Podobně zmiňuje, že pracovala s muzejními sbírkami Náprstkova muzea, Etnologického muzea v Berlíně a Světového muzea ve Vídni, ovšem ani zde neuvádí, jak velký byl analyzovaný soubor, ani z jakých konkrétních sbírek jednotlivé analyzované exponáty pocházely, čímž nectí základy archivní práce.

Terénní výzkum pak specifikuje pouze časově (léto 2014 a 2015), místně (rezervace Rosebud, Standing Rock a Pine Ridge), tematicky (primární zaměření na powwow) a technikou sběru dat (polostrukturovaná, nestrukturovaná a narativní interview). V případě interview absentuje minimálně seznam informátorů, s nimiž interview proběhla, včetně základní pasportizace dat, aby bylo zřejmé, o jaký výzkumný vzorek se autorka opírá. Očekávaný by mohl být i rámcový soupis otázek či témat, kterých se autorka (zejména v případě polostrukturovaných interview) dotkla. A ocenil bych také informace týkající se zvolené formy transkripce a postupů užitých k jejich analýze.

Z hlediska terénního výzkumu, který implicitně chápu jako synonymum zúčastněného pozorování, by bylo vhodné uvést bližší informace alespoň o tom, jak autorka získala přístup do terénu, kdo byli její klíčoví informátoři a s jakým okruhem aktérů se jí podařilo navázat v rámci výzkumu vztahy (tedy o jaké sociální realitě její data vypovídají). Pokud by práci chtěla pojmut více reflexivně (což je sice v dnešní antropologii v podstatě standard, nicméně je třeba zohlednit oborová specifika), bylo by možné reflektovat nejen vztahy, které v rámci výzkumu s informátory utvářela, ale i použité metodologické nástroje a také vlastní subjektivitu (zejména s ohledem na vliv genderu a statusu Evropanky na konstrukci empirických dat).

Co se domnívám, že práci skutečně chybí, alespoň v rovině deklaratorní, je pojednání etiky výzkumu, tedy alespoň otázek anonymizace, ochrany identity informátorů a etického zacházení s empirickými daty, když už ne (opět více reflexivní) zamyšlení nad etikou samotné výzkumné praxe a potenciálních etických dilemat s ohledem na nerovný status výzkumník - informátor, Evropanka – původní Američané, apod.

Samozřejmě si uvědomuji, že etnografický (či terénní) výzkum je těžko zachytitelný v pojmech standardizovaných metodologických postupů, jelikož se jedná o postup výsostně induktivní a zároveň

z podstaty flexibilní. Ovšem právě proto bych apeloval na větší reflexivitu samotného výzkumného procesu.

Když však tuto problematickou transparentnost empirických dat, způsobenou mimo jiné i absentující charakteristikou jednotlivých datových souborů, pomínu, mohu konstatovat, že autorka jinak s daty zachází korektně a své závěry má daty pevně podložené. S ohledem na vytýčené otázky se nedomnívám, že by měla pracovat s jinými soubory dat, než činila, stejně jako považuji za adekvátní volbu literatury.

4. Dílčí komentáře k obsahu a interpretacím

- Na s. 22 autorka argumentuje, že grafický znak může mít více významů, jelikož nativní vnímání světa jasně nerozlišuje mezi přirozeným a nadpřirozeným, spirituálním a materiálním. Tato argumentace je sice zajímavá, ale znamenala by, že ve společnostech, které mezi těmito kategoriemi jasně rozlišují, znak více významů mít nemůže. Což vyvrací už samotná existence sémiotiky jako disciplíny.
- Na s. 25 autorka zmiňuje s odkazem na Rosoffovou a Zellerovou, že zatímco žena zdobila vnější plášť tipi, muž zdobil plášť vnitřní – lining. Jak si autorka vysvětluje tuto skutečnost s ohledem na to, že žena je chápána jako ta, jež zaměřuje svou pozornost „dovnitř“ – tedy na rodinu, tlupu, kmen, zatímco muž „ven“ na interakce s nepřáteli a transcendentními silami? Nedávalo v by v tomto směru větší smysl, aby tomu bylo obráceně?
- Na stejné straně autorka postuluje, že se kmeny z oblasti Velkých planin naučili techniku aplikace urzoních ostnů od skupin žijících dále na východě, kde se urzon na rozdíl od Planin vyskytuje. Nebere však přitom v potaz otázku původních sídlišť mnoha kmenů Velkých planin, přinejmenším (proto-)šajenských a (proto-)siouxsckých skupin, v oblasti Velkých jezer, odkud v důsledku setrvalého tlaku Odžibvejů migrovali na Planiny.
- Na s. 39 autorka přichází s myšlenkou, že styl užívaný ženami ke zdobení bizoních pláští je transformací uměleckých konvencí Severozápadu. Má autorka tuto tezi podloženu doklady vzájemných styků obou regionů, ať již obchodních či jiných? Či předpokládá jinou formu transformace než vlivem difuze?
- Autorka přijímá Fixicovu myšlenku, že původní obyvatelé Severní Ameriky sdílí podobné filosofické dědictví a tudíž v tomto ohledu není nutné rozlišovat mezi jednotlivými kmenovými rozdíly (s. 64). V případě tohoto a podobných tvrzení z per indiánských (ale i neindiánských) autorů by bylo vhodné vzít v potaz jejich politický rozměr, kdy např. tuto Fixicovu deklaraci panindianismu lze interpretovat jako politickou reakci na americký koloniální útlak (viz např. dnes již klasická práce Clifforda a Marcuse *Writing Culture: Poetics and Politics of Ethnography*).
- Na s. 92 autorka interpretuje posměšné tance mužů, v nichž parodují ženy s odkazem na Lowea, jakožto způsob, jímž muži reagují na prvky v chování žen, které je dráždí či rozčilují. Nebylo by možné interpretovat tento jev skrze Bachtinovsky karneval jakožto převrácení norem?
- Na s. 82 autorka s odkazem na Strongovou zmiňuje, že powwow představují výjimku v současném odklonu od reprezentace směrem k sebe-reprezentaci, protože se v nich objevují také panindiánské prvky. Jakým způsobem přítomnost panindiánských prvků činí ze sebe-reprezentace reprezentaci? Není přítomnost panindiánských prvků naopak jednou z forem sebe-reprezentace?

5. Vlastní přínos

Práce představuje původní dílo, v němž se autorce daří skloubit vlastní empirická data s myšlenkami jak euroamerických tak i indiánských autorů (native scholars). Její přínos tkví zejména v deskripci

doposud nepříliš popsaných jevů (zejména evropská powwow či nativní resistance v rámci protestů proti KXL Pipeline) a v inspirujících interpretacích některých dílčích zjištění (zejména malované bizoní pláště). Skutečnost, že se jedná spíše o dílčí témata, nikoliv stěžejní cíl práce, přitom nepovažuji za rozhodující. Z práce je totiž cítit jistá svázanost zvoleným teoretickým konceptem duality a právě v okamžicích, kdy se od něj autorka oprostí, nabízí zajímavé interpretace, které poskytují nepopíratelný vhled do zkoumané problematiky.

IV. Dotazy k obhajobě

- 1) Jak autorka definuje stěžejní koncept své práce, tedy dualitu, a to zejména ve vztahu ke konceptům dichotomie a binárních opozic. Jak lze existenci dvojích norem chápat jako projev duality?
- 2) Jak autorce koncept duality pomohl porozumět problematice, kterou si vytýčila jako cíl své disertace?
- 3) Jak autorka definuje lakotskou kulturu? Jak rozumí vztahu kultury, náboženství a identity?
- 4) Jakou sociální realitu překládaná práce zobrazuje? Jak ji ovlivnila volba souborů dat, s nimiž pracovala? A jak ji ovlivnila autorčina vlastní situovanost?

V. Závěr

Překládaná práce představuje původní příspěvek ke studiu nativních amerických kultur, ať již v jejich historické či soudobé podobě, a jako taková je nesporným přínosem k bádání v tomto oboru. Ačkoliv lze mít připomínky k její metodologické transparentnosti i aplikaci (a aplikovatelnosti) zvolených teoretických východisek, je práce uceleným vědeckým textem, který přináší, byť někdy v poněkud neutříděné podobě, podložené interpretace zkoumané sociální (a historické) reality.

Na tomto základě se domnívám, že předložená práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, doporučuji ji proto k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako *prospěl/a*.

Praha, 16. 10. 2017

Mgr. Martin Heřmanský, Ph.D.